

galima tik giliai ir visapusiškai ištyrus baltų kalbas, išnagrinėjus baltų ir slavų kalbų skirtumus ir neišleidus iš galvos baltų-germanų paralelių. A. Vračiu straipsniai, be abejo, prisideda prie tų svarbių problemų sprendimo.

Vilnius

S. Karaliūnas

DĖL KAI KURIŲ LIETUVOS MIESTŲ VARDŲ ETIMOLOGIJŲ

Raymond Schmittlein, *Quatre toponymes germaniques en Lituanie*, „Revue International d'Onomastique“, Paris, 1949, p. 15—20.

Šis straipsnis yra vienas iš daugelio R. Šmitleino darbų apie lietuvių vietovardžius. Savo metodu, nagrinėjimo tendencijomis, lingvistinės analizės pobūdžiu jis yra būdingas, apskritai imant, daugumai R. Šmitleino lietuvių toponimikos ir patronimikos tyrinėjimų.

Straipsnyje R. Šmitleinas be didesnių įrodinėjimų ir aiškinimų teigia, kad keturi Lietuvos gyvenamųjų vietų vardai — *Alsėdžiai*, *Kėdainiai*, *Rasėiniai* ir *Šiauliai* — esą germaniškos kilmės.

1. Miestelio vardą *Alsėdžiai* R. Šmitleinas sieja su germanišku avd.¹ *Elisaidis*. Ši paralelė iš pirmo žvilgsnio atrodo lyg ir galima, nes miestelio vardas *Alsėdžiai*, kurio tarminė lytis yra *alsiedē*, istoriniuose dokumentuose rašomas *Aliseiden*, *Alizeyde*, *Alizeide*² 1253 m. Tačiau šis išorinis panašumas dar nieko nesako apie *Alsėdžių* kilmę. Visų pirma, senųjų dokumentų dvibalsis *ei* po *s(z)*, rodosi, yra ne gyvosios kalbos faktas, o raštų padaras, galėjęs, be kita ko, atsirasti ir liaudies etimologijos keliu pagal R. Šmitleino minimą asmenvardį *Elisaidis*. Antra, kad čia nėra buvę *ei*, rodo to paties amžiaus sulenkintas šio vardo variantas *Olsiady*³, plg. 1421 m. lotyniško teksto *Olsedy*⁴ ež., XVI a. rusiško teksto *Ольсяды*⁵. Trečia, tą patį rodo ir šių dienų tarminė forma *alsiedē*: žemaičių (dounininkų) *ie*, atitinkantis literatūrinės kalbos *ē*, tegali būti kilęs iš baltiškojo *ē* (*Alsėdžiai*, tarm. *alsiedē* < *alsēdjai). Vadinasi, *Alsėdžių* kildinimas iš *Elisaidis* dėl *-sed-*, *-said-* jau yra abejotinas.

Kad miestelio vardas iš tikrųjų neturi nieko bendra su germ. asmenvardžiu *Elisaidis*, rodo visas lietuviškų gyvenamųjų vietų vardų, savo struk-

¹ Santrumpos vartojamos tokios pat, kaip ir kituose „Lietuvių kalbotyros klausimų“ tomuose spausdintuose toponiminiuose straipsniuose.

² Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert... von Dr. A. Bielenstein. St. Petersburg, 1892, p. 241.

³ Ten pat.

⁴ Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioceseos Vilnensis, Kraków, 1948, p. 741.

⁵ И. Я. Спрогис, Географический словарь древней жомойтской земли XVI столетия, Вильна, 1888, p. 212.

tūra panašių į vietovardį *Alsėdžiai*, tipas. Pateikiame kitus panašios darybos gyvenamųjų vietų vardus: *Medsėdžiai* k. Ežaičių apyl. Klaipėdos raj., *Genčų Mėdsėdžiai* k. Vaineikių apyl. Klaipėdos raj., *Barzdžių Mėdsėdžiai* k. Kalnalio apyl. Salantų raj., *Jakštaičių Mėdsėdžiai* k. Jakštaičių apyl. Salantų raj., *Dauškių Mėdsėdžiai* k. Trumplaukės apyl. Skuodo raj., *Nausėdžiai* k. Meilūnų apyl. Biržų raj., *Nausėdžiai* k. Pelutavos apyl. Ariogalos raj., *Naujėsėdžiai* k. Meilūnų apyl. Ukmergės raj., *Traksėdžiai* k. Traksėdžių apyl. Šilutės raj., *Vársėdžiai* mstl. Vytogalos apyl. Šilalės raj., *Mósėdis* mstl. Skuodo raj., *Trāksėdis* k. Drobūkščių apyl. Šilalės raj., *Traksėdis* k. Bartašiškės apyl. Šilalės raj., *Trimėsėdis* k. Mítkaičių apyl. Telšių raj. Plg. kito kamieno gyvenamųjų vietų vardus: *Medsėdai* k. Gergždelių apyl. Kuršėnų raj., *Nausėdai* k. 1. Pagėgių apyl. ir raj. 2. Darbėnų apyl. Kretingos raj. 3. Gardamo apyl. Šilutės raj. Dar plg. avd. *Nausėdas*, *Nausėdà*. Čia išvardintų gyvenamųjų vietų vardų su *-sėd-* struktūrinis panašumas į miestelio vardą *Alsėdžiai* yra akivaizdus. Vadinasi, norėdami ką nors tikra pasakyti apie vietovardį *Alsėdžiai*, jį turime nagrinėti ne vieną, išplėstą iš visos lietuvių vardų sistemos, bet kaip tos sistemos dalį. O sistema visų pirma rodo, kad visi aukščiau suminėti gyvenviečių vardai su *-sėd-* yra dvikamieniai: (*Med-sėdžiai*, *Nau-sėdžiai*, *Nauj-ā-sėdžiai*, *Traksėdžiai*, *Vār-sėdžiai*, *Al-sėdžiai*). Antrasis jų komponentas *-sėd- < *sėd-* sietinas su baltams, slavams, germanams ir kitoms ide. kalbų šeimoms plačiai žinoma šaknimi *-sėd-*, iš kur liet. veiksmažodis *sėdėti*, kuris, be tiesioginės konkrečios reikšmės, lietuvių kalboje dar gali reikšti ir „būti kurioje vietoje, gyventi“⁶, plg. liet. *vien-sėdis* „vienkiemis“, *vien-sėdis* „kuris viensėdyje gyvena“. Dar plg. sen. šiaurės germanų *sitja* „sėdėti, gyventi“⁷. Kai kurių vietovardžių su antruoju komponentu *-sėd-* yra aiškus ir pirmasis dėmuo: *Med-sėdžiai*: šaknis *med-* sietina su liet. *mėdis*, kuris žemaičiuose reiškia „miškas“; *Trak-sėdžiai*: *trak-* vestina iš liet. *trākas* „krūmai, skynimas, miške pakilesnė vieta“; *Nau-sėdžiai*, *Nauj-ā-sėdžiai*: *nau(ja)-* yra kilęs iš būdvardžio *naūjas*. Vadinasi, *Med-sė-džiai* gali reikšti „miške esantieji, miške gyvenantieji“, *Trak-sėdžiai* — „krūmuose arba skynime gyvenantieji“, *Nau(ja)sėdžiai-* „naujai kur apsigyvenusieji“ ar panašiai.

Vietovardžio *Alsėdžiai* pirmasis komponentas *al-*, rodosi, lygintinas su liet. vietovardžiais *Aljys* || *Alionių* *ėžeras* *ež.* Širvintų raj., *Āliai* pelkė Švenčionių raj., *Alejà* up. Kupiškio raj., plg. liet. *alėti* „bėgti, tekėti, varvėti“ lat. *aluots*, *avuots* „šaltinis“⁸. Vadinasi, vietovardžio *Al-sėdžiai* se-

⁶ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 1954.

⁷ Russisches etymologisches Wörterbuch von Max Vasmer, II, 1955, p. 622.

⁸ Dėl šaknies *al-* dar žr. K. Būga, Lietuvių kalbos žodynas, Kaunas, 1924, p. 53; H. Krahe, Fluss- (und Orts-) Namen auf *-mana/-mina*, „Beiträge zur Namenforschung“, Heidelberg, 1957, Heft 1; H. Krahe, Der Flußname *Salantas*, ten pat, 1960, Heft 3, p. 259—262; H. Krahe, Der Flußname *Ausa* und sein Zubehör, ten pat, 1961, Heft 2, p. 154; B. Savukynas, Ežerų vardai, „Lietuvių kalbotyros klausimai“, t. 3, Vilnius, 1960, p. 293.

Be kita ko, ir pats R. Šmitleinas kiek anksčiau vietovardį *Alsėdžiai* aiškino visiškai kitaip ir, mūsų manymu, daug teisingiau (žr. R. Schmittlein, La toponymie lituanienne, Bade, 1948, p. 149).

mantiką galima būtų taip aiškinti: „prie vandenu, drėgnoje vietoje gyvenantieji“.

Miestelio vardą *Alsėdžiai* K. Būga laiko kuršišku⁹.

2. Miesto vardą *Kėdainiai* R. Šmitleinas kildina iš germ. asmenvardžio *Hathu, Hedan*. Šią paralelę vesdamas, Šmitleinas neatsižvelgia į vieną gausiausių lietuvių asmenvardžių šeimų su *kėd-*, *ked-*: *Kėdāinis, Kėdā, Kėdas, Kėdys, Kėdžius, Kėdāitis, Kėdikis, Kedāinis, Kėdas, Kedys, Kėdis, Kedžius, Kedāitis, Kedēnis, Kederys, Kėdikas, Kedūtis*.

Mums rodosi, kad vietovardis *Kėdainiai*, kurio senesnė forma yra *Kėdāinys*¹⁰, vestinas iš lietuvių asmenvardžio *Kėdāinis* (plg. adv. *Kedāinis*). Teigiant, kad avd. *Kėdāinis, Kedāinis* ir visi kiti minėti asmenvardžiai su *kėd-*, *ked-* galėtų būti skoliniai iš germanų, daroma principinė metodinė klaida, kuri, be kita ko, R. Šmitleina yra atvedusi prie aiškiai klaidingų išvadų¹¹. R. Šmitleinas ignoruoja tą aksiominę tiesą, kad žodžių, o ypač seniausiųjų vietovardžių ir asmenvardžių kamienų bendrumas įvairiose ide. kalbose toli gražu ne visada reiškia skolinimą, bet dažnai tik rodo, kad kalbos arba kalbų grupės yra vienos šeimos vaikai. Kai kurių senųjų germaniškų ir baltiškų asmenvardžių panašumas dar laukia tolesnių tyrimų, tačiau kiek toli antroponimikos mokslas benueitų, prie išvados, kad šito panašumo priežastis yra skolinimas, vargu ar kada nors bus prieita.

Dėl šios priežasties gausią lietuvių asmenvardžių grupę su *kėd-*, *ked-* laikyti skolinta iš germanų kol kas nėra jokio pamato. Be to, asmenvardžių šaknis *kėd-*, *ked-* galima išaiškinti ir lietuvių kalbos duomenimis, plg. *kėd-a-rotis* „netvarkingai šakotis“, *ked-ėnti* „taršyti, purenti, draskyti“ ir kt., *kėd-oti* „sklaidyti, kėtoti“ ir kt., *kėd-ulti* „kedenti“, *kėd-uoti* „maišyti, kedenti“¹². Plg. dar šios šaknies vietovardžius: liet. *Kėd-ilės* pv. Skuodo raj., *Kėd-iškė* gn. Šilutės raj., *Kėd-žiakalnis* kln. Kapsuko raj., *Ked-ónys* k. Jiezno raj., *Kėdž-balė*¹³ b., *Čedasai* < *Ked-asai, lat. *Cede* upelis, *Cedes*¹⁴ vs.

3. Miesto vardą *Rasėiniai* R. Šmitleinas sieja su vokiečių asmenvardžiais, turinčiais *Ras-*, pvz.: *Raspert, Rasmar, Rasimund, Resino*.

Šiuo metu miesto vardas *Rasėiniai* apylinkės žmonių yra tariamas *Resėiniai* || *Resėinys*. *Res-* čia, gal būt, yra tarmybė, nes raseiniškių šnektose priebalsis *r* neretai minkštinamas ir kitais atvejais, pvz.: *riaugėti* ∞ *raugėti*, *įsibrióvė* ∞ *įsibróvė*, *sriaunùs* ∞ *sraunùs*, *sriovė* ∞ *srovė*, *sriaū-*

⁹ K. Būga, Rinktiniai raštai, III, Vilnius, 1961, p. 416.

¹⁰ K. Būga, Rinktiniai raštai, I, Vilnius, 1958, p. 427; III, p. 148.

¹¹ Pvz., straipsnyje „Voies et impasses de la toponymie lituanienne“, „Revue International d'Onomastique“, Paris, 1958, Nr. 2, p. 107–138 R. Šmitleinas lietuvių asmenvardžius *Daugailis, Bulvydas, Daujotas* ir kt. laiko germaniškais.

¹² Lietuvių kalbos žodynas, V, Vilnius, 1959, p. 480 ir kt. Dėl *ked-*, *kėd-* žr. Litauisches etymologisches Wörterbuch von Prof. Dr. Ernst Fraenkel, Heidelberg-Göttingen, 3, p. 233.

¹³ K. Būga, Rinktiniai raštai, III, p. 275.

¹⁴ J. Endzelīns, Latvijas PSR vietvārdi, I daļa, 1. sējums, Rīgā, 1956, p. 156. Dėl *Kėdāiniai* dar žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, I, p. 427; III, p. 148.

las ∞ sraūtas, plg. lat. *strauts*, *sriovīnga* ∞ *srovīnga*. Istoriniuose dokumentuose sutinkamos formos: 1253 m. lotyniško teksto *Rasseyene*¹⁵, 1385 m. vokiško teksto *Rosseyen*¹⁶, 1421 m. lotyniško teksto *Rosseyeni*¹⁷, XVI a. rusiško teksto *Росейну*¹⁸, taip pat rodo, kad po *r* turi būti *a*.

Vietovardis *Rasėiniai* lietuvių vardyne nėra vienišas. Šaknį *ras-* dar turi tokie vietovardžiai: *Rāsupis* || *Rasėika* up. Raseinių raj., Reizgupio int., *Ras-a-kilas* kln. Kavarsko raj. Petrikiškių k., *Ras-a-kilynė* pv. Ukmergės raj. Raguvos k., *Ras-a-kritynė* r. Pandėlio raj. Pariškių k., (plg. *rasakilė* „erškėtinių šeimos pievos žolė“), *Ras-iū daubà* dauba Vilkaviškio raj. Bartninkų mstl., *Ras-ón-pjaunis* pv. Ariogalos raj. Pryšmantų k., *Ras-ýtė* mstl. Kaliningrado srityje. Šaknis *ras-* gana dažna ir lietuvių asmenvardžiuose, pvz.: *Ras-ýs*, *Ras-iūnas*, *Ras-eliūnas*, *Ras-iūkas*, *Ras-iūlis*.

Vietovardžių šaknis *ras-* jau yra gretinta su lietuvių apeliatyvu *rasà*¹⁹, plg. lat. *rasa*, rus. *poca*, avest. upės vardą *Ravha*²⁰.

4. Miesto vardą *Šiauliai* R. Šmitleinas mano esant kilusį iš germ. asmenvardžių su *sav-*: *Savaricus*, *Savalo*, *Savilis*, *Saul*. Kaip ir aukščiau minėtais trim atvejais, gausią baltiškąją šios šaknies medžiagą R. Šmitleinas nutyli. Tiesa, iš jo knygos „Toponymie lituanienne“²¹ įžangos ir ypač iš jo onomastinių straipsnių matyti, kad baltiškos medžiagos autorius turi per mažai. Tačiau šiuo atveju R. Šmitleinas elgiasi visiškai netinkamai. Vietovardį *Šiauliai* kelis kartus įtikinamai yra aiškinęs K. Būga²², bet R. Šmitleinas apie Būgos etimologiją nieko neužsimena.

Galima tik pabrėžti, kad vietovardis *Šiauliai* yra asmenvardinis, kilęs iš liet. avd. *Šiaulỹs*. Pavardę *Šiaulỹs* šiuo metu Lietuvoje turi apie 150 šeimų.

A. Vanagas

Vilnius

¹⁵ A. Salys, Die žemaitischen Mundarten, Kaunas, 1930, p. 231.

¹⁶ Scriptores rerum Prussicarum, II, Leipzig, 1863, p. 677.

¹⁷ Codex diplomaticus..., p. 74.

¹⁸ И. Я. Спрогис, мин. veik.

¹⁹ G. Gerullis, Die altpreussischen Ortsnamen, Berlin und Leipzig, 1922, p. 144.

²⁰ Plačiau žr. M. Vasmer, min. veik., p. 537. Dėl priesagos *-ein-* žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, I, p. 427.

²¹ Žr. Raymond Schmittlein, Etudes sur la nationalité des Aestii, t. 1, Toponymie lituanienne, Bade, 1948, p. 15.

²² K. Būga, Rinktiniai raštai, II, p. 98, 349, 588.